

“ПЕТАТА СВОБОДА” И ОБРАЗОВАНИЕТО В МРЕЖИТЕ НА ПОЗНАНИЕТО

Кристина Върбанова-Денчева

УНИБИТ, София 1784, бул. “Цариградско шосе” № 119

Набелязаните стратегии на Европа за устойчиво развитие и просперитет, основани на икономиката на знанието се реализират в изключително сложна среда през последните 10 години. Преоценките на програма Европа 2010 се изразяват в извеждането на преден план на задачи, които са ориентирани към реализиране на социална пазарна икономика. Постигането на устойчиво икономическо развитие и социална кохезия се обединяват в дефинираните три приоритета: интелигентен растеж, устойчив растеж, приобщаващ растеж. Осъществяването на икономическо развитие, основано на знания и иновации, би осигурило ефективна икономика, ефективно използване на ресурсите, високи равнища на заетост на населението, стимулираща социална и териториална кохезия. Всички постигнати резултати и обединени усилия на страните-членки на ЕС са насочени към постигане на „Петата свобода“, определена от Ноъм Чомски като „свобода за достъп до знание“. [4]

Европа 2020 г. в „Триъгълника на знанието“

Приоритетното изграждане на устойчиво равновесие между научни изследвания, образование и системи за иновации, определяни в единството си като „триъгълник на знанието“, се очаква да осигури конкретни резултати в следните области:

1. Постигане на заетост за 75 % от населението на възраст 20—64 години.
2. Намаление на броя на застрашените от бедност с 20 млн. души.
3. Овладяване на тенденцията за преждевременно напусналите училище под 10 %, като същевременно се увеличи делът на младото поколение със завършено висше образование от най-малко 40 %.
4. Инвестиране в научноизследователска и развойна дейност (НИРД) в размер на 3 % от БВП на ЕС.
5. Овладяване на екологичните проблеми по формулата „20/20/20“ – увеличаване дела на възобновяемите енергийни източници/енергийната ефективност/намаляване на вредните емисии (CO₂).

От ЕС са набелязани седем водещи инициативи за стимулиране на напредъка по всяка от определените приоритетни области:

1. „Съюз за иновации“ – подобряване на рамковите условия и достъпа до финансиране за научноизследователска дейност и иновации, за да гарантира

превърщането на иновативните идеи в нови продукти и услуги, които създават растеж и работни места;

2. „Младеж в движение“ — подобряване постиженията на образователните системи и да улесни навлизането на млади хора на пазара на труда;

3. „Програма в областта на цифровите технологии за Европа“ – ускоряване на развитието на високоскоростен достъп до интернет и да извлече ползи от наличието на единен цифров пазар за домакинствата и фирмите;

4. „Европа за ефективно използване на ресурсите“ – премахване връзката между икономическия растеж и използваните ресурси, да подкрепи преминаването към нисковъглеродна икономика, да увеличи приложението на възобновяеми енергийни източници, да модернизира нашия транспортен сектор и да стимулира енергийната ефективност;

5. „Индустриална политика за ерата на глобализацията“ – подобряване на бизнес средата, по-специално за МСП, и оказване на подкрепа за развитието на силна и устойчива индустриална основа, позволяваща конкурентно-способност в световен план.

6. „Програма за нови умения и работни места“ – модернизиране на пазарите на труда и да направи гражданите по-способни, като развива техните умения през целия им живот с цел да повиши участието в трудовия живот и постигне по-добро съгласуване между предлагането и търсенето на труд, в това число чрез трудова мобилност.

7. „Европейска платформа срещу бедността“ – гарантиране на социално и териториално сближаване, така че ползите от растежа и работните места да са споделени в голяма степен и хората, живеещи в условията на бедност и социално изключване, да имат възможност да живеят достоен живот и да представляват активна част от обществото.

Продължаващото осъществяване на платформата за обществото, основано на знание, е създаването на Единно европейско изследователско пространство (ERA), последователно утвърждавано от Лисабонската стратегия (март 2000 г.), резолюция на ЕС за изграждане на Единно европейско изследователско пространство (юни 2000 г.), подновяването на Лисабонската стратегия (2005 г.), Зелена книга за ЕИП: нови перспективи (2007 г.). [1]

Приемственост в дейностите, реализирани в VI и VII Рамкови програми на Европейския съюз представлява и обявената „Концепция 2020“:

1. Създаване на “Пета свобода” – свободно движение на знания.
2. Увеличаване на финансирането и на човешките ресурси за научни изследвания.
3. „Процеса от Любляна – към цялостно осъществяване на ЕИП“.

Европейските измерения на „Петата свобода“

Въпросите за качествено реструктуриране и промяна на съдържанието на образованието във всичките степени на получаването му в институциите придобива не само актуалност, но и критично значение за неговата адекватност след 1955 г., когато беше регистриран преходът на човечеството в информационната епоха. Динамиката на промените в новата среда за живот и осъществяване на целесъобразни дейности изискват непрекъсната актуализация, обогатяване на знанията и уменията, които да осигуряват конкурентоспособност на пазара на труда в новите измерения на информационните и комуникационните технологии.

Паралелно с предвидената регулаторна рамка за страните от ЕС (Договор за Европейския Съюз от Копенхаген, 1992 година), която налага отговорности за съдържанието и организацията на обучението във всяка страна, се предприемат действия, насочени към осигуряване на структури, съответстващи на динамиката на промените в средата, които да осигурят пожизнено непрекъснато обучение. [8]

За интегриране на всяка страна в европейското образователно пространство, наред с общите изисквания, които включват популяризиране на идеята за обединена Европа, изучаване на европейски езици, всестранна информация за интеграцията, а също и за последиците от разрастването на Европейския съюз до 2020 г.

Същевременно създаването на условия за пълна съвместимост на образователните програми като необходимо условие за създаването на европейско образователно пространство включва равнопоставеност на всички форми на получаване на образованието: формално и информално.

В приоритетите за растеж на ЕС акцент е младежта с основни активности обучение и образование. В изграждащото се европейско образователно пространство обменът на идеи и добри практики е водещ в образователната политика на ЕС, включващ и активно сътрудничество между страните-членки на ЕС в европейските образователни програми. За изминалите години образователните програми на ЕС са основен лост за осъществяване на образователните политики, комплексен резултат от които са изграждането на качествена обща платформа на образованието във всичките му разновидности, с което се преодолява социална изолация и се осигурява конкурентоспособност на пазара на труда, като по този начин се създават необходимите условия за повишаване на гражданската активност на всеки член на ЕС.

Инициативите като “Учене през целия живот” (Лисабон, 2000 г.) наложи редица изисквания – икономически, политически, административни мерки, които да осигурят цялостното ѝ изпълнение.

Другата инициатива “Изграждане на Европа на знанието” също поставя на първо място образованието и обучението, но в симбиоза с научните изследвания и иновациите, които би спомогнало за по-тясно обвързване с практиката и съответно бизнеса и постигането на професионална реализация, съответно увеличаване на заетостта в ЕС.

Наред с проблемите на обучението на младежта, акцент е и осигуряване на адекватна подготовка на преподавателите от всички степени на образованието. Постигането на студентска мобилност беше съпроводено и с програми и инициативи, осигуряващи такава и за преподавателите, с което се очаква да се постигне желаният ефект – качествена промяна в съдържанието и структурирането на учебните програми.

В Табл. 1 са представени приоритетните области на реализираната към 2011 г. програма „Сократес”, в която участват всички страни от ЕС, включително и Кипър, Малта и Турция. [3]

Таблица 1

Програма “Сократ”	Приоритети
Коменски	училищно образование
Еразъм	висше образование
Грюндвиг	образование за възрастни и образователни пътеки
Лингва	изучаване на европейските езици
Минерва	информационни и комуникационни технологии в образованието
Леонардо да Винчи	първоначално и продължаващо професионално образование и обучение
Жан Моне	подкрепя дейности, свързани с европейската интеграция. Подпрограмата има 3 ключови дейности: дейности по програмата, грантове за институции, които работят в областта на европейската интеграция и грантове за европейски институти и асоциации, работещи в областта на образованието.

Основните цели, които трябва да се постигнат до 2010 г., обхващат:

1. Повишаване на качеството и ефективността на системите за образование и обучение в ЕС;
2. Осигуряване на достъп на всички граждани на ЕС до образование и обучение;
3. Отваряне на образователната към другите световни системи.

Резолюцията на Европейския парламент относно „ЕС 2020“, включително оценката на Комисията относно Лисабонската стратегия (SEC (2010)0114), е че „Лисабонската стратегия не доведе до удовлетворителни резултати поради

слаба управленска структура, липса на отчетност, прекомерно комплексна цел с множество отделни цели, прекалено амбициозни цели и липса на яснота, насоченост и прозрачност“. [2, 9]

Във връзка с негативната оценка, бяха набелязани следните задачи за осъществяване на стратегията на ЕС след 2010 г.:

1. „Седем стъпки за изпълнение на Европейската стратегия за растеж и работни места“.
2. Стратегията „ЕС 2020“ – ефективен отговор на икономическата и финансова криза, възстановяване в ЕС.
3. Ревизия на Лисабонската стратегия.
4. Застаряването на населението в Европа – обучение през целия живот и по-гъвкава пенсионна възраст.

Посочените в първи раздел стратегически приоритети на ЕС са насочени към постигане на икономически растеж и създаване на работни места, с което да се постави началото на икономическото възстановяване на Европа – спадът на БВП с 4%, обусловен от спада в промишленото производство и чието следствие е над 23 милиона безработни жени и мъже се очаква като човешка и икономическа катастрофа. [9]

Тревожната тенденция за застаряването на населението в Европа налага ускорени темпове за практическа реализация на обучение през целия живот и гъвкава промяна на системата за пенсиониране, което да осигури достатъчен човешки потенциал за пазара на труда, засилване на социалната кохезия.

Съответно приоритетите за постигане на тези цели се очертават в следните области:

Активно налагане на трите форми на обучение: формално, информално и пожизнено, съпроводени от:

- Нови методи на преподаване – стимулиране на обучавания, поведенчески стратегии, оценка на информацията, размяна на роли.
- Преодоляване на различията – между образователните системи на развитите държави и тези от третия свят; между половете, възрастовите групи, етносите.

Преминаването от доминиращите в съвременната педагогика математико-логически и лингвистични модели на интелектуалните процеси към сложен интелектуален модел – съвкупност от пространствени, междуличностни, натуралистични измерения на интелекта, съпроводено от нови методи на преподаване, включително стимулиране на обучавания, поставяне на акцент върху поведенчески стратегии, оценка на информацията, размяна на роли и др., се очаква да доведе до положителен краен резултат. [5, 6, 7]

Аналогично промяната трябва да обхване и другите слоеве на образователните структури: преодоляване на различията както между образователните системи на развитите държави и тези от третия свят, а също и различията между половете, възрастовите групи, между етносите. [9]

В продължение на дискусиата за наложителните промени от първия етап на обучението – училищното образование, Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (CERI) предлага 6 сценария за развитие на училищното образование, някои от които са взаимноизключващи се: [8]

1. Съхраняване на бюрократичната система;
2. Ориентация към пазара;
3. Училището в центъра на обществото;
4. Училището като целева обучаваща организация;
5. Създаване на мрежи за обучение;
6. Отмирането на преподавателската професия.

Съответно концепцията за пожизнено образование обхваща следните пет обособени етапа:

1. Доучилищно;
2. Училищно;
3. Следучилищно – вкл. висше;
4. Непрекъснато – вкл. извън образователната система;
5. Образование по лично предпочитане (извън професионалната сфера).

Изграждането на съответното осигуряване – инфраструктурно, законодателна база, финансиране, технологично, методологично и не на последно място – кадрово осигуряване, включва динамична адаптация към променящата се среда за обучение. Предимствата на електронното обучение са доказани от съществуващата близо 20 годишна практика. [9]

Промените във висшето образование обхващат както масовизацията му и произтичащите от това проблеми, свързани с цялостното осигуряване на учебния процес – финансово, кадрово, създаване на капацитет за бъдещи професии. Навлизането на бизнеса в образователната сфера е положителна тенденция, доколкото тя осигурява печалба за бизнеса – извличане на дивиденди от разпространяване на знания и създаване на потенциал за адаптация на бизнеса към промените в средата за неговото осъществяване.

Образователната индустрия се превърна в една от най-динамично развиващите се и разрастващи се отрасли на икономиката с годишен оборот в световен мащаб над 2 трилиона долара.

Осигуряването на функционалния модел на „Триъгълника на знанието“ е немислимо без тясната връзка с бизнеса, която допринася за [2]:

1. Участие на бизнеса – извличане на дивиденди от разпространяване на знания и създаване на потенциал за бизнеса;

2. Масовизацията на висшето образование и осигуряване на образователния процес.

Какви са негативните последици от прокламираната либерализация на висшето образование, произтичаща от диверсификацията на източниците на финансиране? Отговорите могат да се търсят в следните направления:

1. Съсредоточаване на повече средства в атрактивни направления за сметка на осигуряващи инфраструктурни специалности и особено хуманитарно-насочени.

2. Сnižаване на научния потенциал на университетите.

3. Задълбочаване на когнитивния разрыв между страните с утвърдени образователни системи и развиващите се страни.

4. Дисбаланс във финансирането.

5. Доминиране на приложното знание над фундаменталното в учебните програми.

6. Съсредоточаване на повече средства в атрактивни направления.

За преодоляване на тези негативни последици се предприемат мерки, свързани с балансиране на финансирането, въвеждане на “кредит на време за образование” – концепция, разработена от Международната комисия по образованието на XXI век, а също и създаване на нови университетски структури – аналогични на невидимите колежи в науката – гъвкави структури, включващи мултидисциплинарно знание, ориентирано към изследователските приоритети и съответно решаване на нови задачи. По този начин се дава шанс и на развиващите се страни да развият международно сътрудничество и да участват в изграждащата се нова образователна инфраструктура.

Промените в модела на висшето образование включват както тяхната диверсификация, при което класическата университетска структура, съответстваща на по-бавното развитие на знанието от миналото, се трансформира в мултидисциплинарност, промени в администрирането (в ролята на катедрите, департаментите и дори тяхната замяна с други с динамични структури, включващи както научни изследвания, така и цялостна промяна на модела и критериите за оценка на знанията на обучаваните. Не на последно място се включва и разработване на учебни програми, отразяващи и динамиката на социалните процеси и устоите на модерното гражданско общество. [1]

Висшето образование е пред най-голямата промяна от зората на своето създаване в лоното на Европейската цивилизация. Планът за обучение на Ян Коменски и за самообучение на Рубакин получават ново съдържание в силно променената среда за получаване на знания, които да осигурят потенциал за активно участие в икономиката на знанието. Прогнозата за бъдещия модел не

може да има категоричните дефиниции за структура и съдържание, тъй като те са подчинени на парадигмата на обществото на знанието. От сравнително добре очертания модел на пожизнено образование, реализиращо се в модела e-Learning до персонафициран достъп до фрагменти от система от знания, създавани и разпространявани от аналогична структура, изградена за научните изследвания, на които се основава икономиката и социума в нашия XXI век.

Литература:

1. Денчева, К. Дистанционното обучение – мост между образователните модели на индустриалната и информационната епоха. Сб. Докл. Нац. Научен семинар на АРИО, Пловдив, 2010.

2. Денчев Ст., К. Върбанова-Денчева, И. Петева: Образованието – ключ към глобалната „Мрежа на познанието“. Сб. Докл. VIII Нац. науч. конф. с межд. уч., София, 1 Ноември 2010. (под печат)

3. Фотев, Г. Общество на знанието и контекстуален универсализъм, // Разум, № 1, 2002, с. 50 – 57

4. Чомски, Н. Петата свобода или власт и идеология. Изд. "Агато", София, 1996.

5. Albrecht, K. "Organizational Intelligence in Knowledge Management: Thinking Outside the Silos The Executive Perspective", <http://www.KarlAlbrecht.com>.

6. Bennet, A., D. Bennet "Organizational Survival in the New World: The Intelligent Complex Adaptive System". Butterworth – Heinemann, Elsevier, 2004, 387 pp., ISBN 0750677120.

7. March, J. G. (1991) "Exploration and exploitation in organizational learning". Organization Science, Vol. 2, pp. 71–87.

8. <http://europa.eu.int/comm/education/socrates.html>

9. www.eesc.europa.eu/lisbon_strategy/eesc...